

Współczesny rozwój kontaktów Polonii estońskiej z Polską

W obrazie życia polskiej diaspory szczególną społeczność tworzy Polonia w Estonii. Ukształtowana w procesie historycznym, a w tym ruchu osadniczym na terenie Inflant, podlegała naciskom asymilacyjnym caratu, wtapiając się w społeczności lokalne zachowywała swą świadomość narodową, nierzadko ulegając wynarodowieniu. Obecnie, w dobie dokonujących się przeobrażeń ustrojowych, aktualne stały się problemy tożsamości narodowej; powstają organizacje i stowarzyszenia, organizowana jest działalność duszpasterska oraz kulturalno-oświatowa, tworzy się czasopiśmiennictwo, aktywne są idee przemieszczenia się na ziemię polskie. Problem określenia przynależności narodowej jest jednak kontrowersyjny i wielce dyskusyjny. Za podstawowe kryterium tej przynależności, przyjmuje się indywidualną świadomość, a w tym względzie zauważa się częste zachowania koniunkturalne, wyływające zwłaszcza z uwarunkowań ekonomicznych i społeczno-politycznych. Zjawiska te tworzą mit liczebności zbiorowości polonijnej.

Współcześnie szacuje się, że w Estonii zamieszkuje ok. 3–8 tys. osób mających w swoim rodowodzie związki z polskością¹. Polonię stanowią głównie potomkowie osiadłych tam Polaków w XIX i na początku XX w., przesiedleńcy, więźniowie łagrów oraz ludność napływowa z różnych części b. Związku Radzieckiego, szczególnie z Białorusi i Ukrainy. Ludność ta osiedlała się w Estonii najczęściej dobrowolnie, podejmując pracę zawodową, bądź zawierając związki małżeńskie. W latach dziewięćdziesiątych nastąpiły ograniczenia dotyczące mniejszości narodowych; w lutym 1992 r. parlament estoński uchwalił ustawę o cudzoziemcach, nie przyznając

¹ H. Kubiak, *Polacy i Polonia w ZSRR, kwestie terminologiczne, periodyzacja rozmieszczenie przestrzenne, szacunki ilościowe*, [w:] *Mniejszość polska i Polonia w ZSRR*, pod red. H. Kubiaka, T. Palecznego, J. Rokickiego, M. Wawrykiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 31; A. Patek, *Polacy w Rosji i ZSRR*, [w:] *Polonia w Europie*, pod red. B. Szydłowskiej-Cegłowej, Poznań 1992, s. 350; A. Chodubski, *Aktualne tendencje przemian zbiorowości polonijnych świata*, [w:] *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, Toruń 1994, s. 88; L. Wątróbski, *Polonia estońska. Rozmowa z Wiesławem Ogórkim radcą Ambasady RP w Tallinnie*, „Nowe Kontrasty” 1998, nr 3/51, s. 10.

praw obywatelskich nie-Estończykom. Wobec licznych protestów 8 lipca 1993 r. skorygowano częściowo ustawę, dając nieograniczone prawo pobytu i pracy w Estonii osobom zamieszkującym w tym kraju przed 1 lipca 1990 r. W poprawce do ustawy nie uwzględniono ludzi związanych z wojskowością²; w grupie tej nie ma było Polaków. Wobec narastania różnych restrykcji w stosunku do ludności nie-estońskiej, część Polaków opuściła Estonię, udając się na emigrację do krajów zachodnio-europejskich oraz różnych krajów b. Związku Radzieckiego. Uciążliwością społeczno-polityczną stała się nieznanostwo języka estońskiego, należącego do grupy ugrofińskiej. Osoby zamieszkujące od wielu lat w tym kraju nierzadko znają potoczny język estoński, jednak Polonia estońska posługuje się najczęściej językiem rosyjskim. Udział Polaków znających język ojczysty wynosi 20% ogółu; 63,4% deklaroowało język rosyjski jako ojczysty, a 16,6% określiło, że jest nim inny język³.

Przeprowadzony w 1995 r. spis ludności, ujawnił 2488 osób polskiej narodowości, co stanowiło 0,17% ogółu mieszkańców republiki; społeczność ta tworzy dziesiątą, co do wielkości mniejszość etniczną tego kraju⁴. Zamieszkuje głównie w dużych aglomeracjach miejskich, m.in. w Tallinnie, Kohtla-Järve, Tartu, Narwie, Pärnu, Sillamäe⁵.

Przemiany społeczno-polityczne, zachodzące w Europie Środkowej i Wschodniej ujawniły nowe kierunki działań społeczno-kulturalnych zarówno wśród społeczności polskiej, zamieszkującej na terytorium Estonii, jak i polskich czynników oficjalnych. Od początku lat osiemdziesiątych ujawniło się zainteresowanie życiem polonijnym. Wynika to z przesłanek kulturowych, gdzie podkreśla się, że Polacy zarówno w kraju, jak i w diasporze stanowią jedną wspólnotę narodową, że jednych i drugich wytwory kulturowe wyznaczają tożsamość polską. Istotne są też przesłanki ekonomiczne, gdzie zwraca się uwagę na pozyskanie Estonii na rzecz wspierania Polski w przemianach ekonomicznych; wymianie handlowej między krajem osiedlenia a wychodźstwem. Nie bez znaczenia jest także postawa polityczna Estonii wobec transformacji dokonującej się w Polsce i Estonii; istotna w tym względzie jest opinia Estonii oraz jej akceptacja dla przemian dokonujących się w Polsce, co wyraża się zwłaszcza w okresie akcji wyborczych⁶.

Działania podejmowane przez polskie czynniki oficjalne wobec polskiej zbiorowości zamieszkałej w Estonii rodzą nierzadko kontrowersje. Społeczność ta bowiem nie pragnie uświadomienia narodowego, przypomnienia przez polityków, nie znających realiów ich położenia społeczno-politycznego i ekonomicznego o tym, że są

² Por. J. Sozański, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998.

³ Por. T. Stpicyński, *Polacy w świecie*, GUS, Warszawa 1992, s. 100–102; P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej w Estonii*, „Czasopismo Geograficzne” 1999, nr 2, s. 131–142.

⁴ Rahvastikustatistika Teatmik 3/94. Eesti Statistikaamet, Tallinn 1996.

⁵ Por. „Biuletyn Stowarzyszenia »Wspólnota Polska«” 1995, nr 3–4, s. 23; P. Eberhardt, op.cit.

⁶ Por. „Nasza Polonia” 2000, nr 10; 2001, nr 9.

Polakami; jeśli oczekują oni pomocy ze strony Polski, to głównie w formie dostępu do kontaktów z krajem i polskiego dziedzictwa kulturowego.

Polonia estońska oczekuje od władz polskich realizacji polityki opiekuńczej, którą pragnie pozyskiwać w różnorodnych formach pomocy stałej oraz doraźnej. Dotyczy to m.in. wsparcia w zakresie utrzymania lokalu, świadczeń socjalno-bytowych, edukacyjnych, ochrony zdrowia, wypoczynku; generalnie w ramach realizacji pełnej polityki społecznej.

Władze polskie dostrzegając złożoność problemu podjęły działania na rzecz porządkowania spraw polonijnych. Przy najważniejszych instytucjach politycznych państwa powstały wyspecjalizowane struktury zajmujące się sprawami rozwoju i utrzymania kontaktów polsko-polonijnych. Są to, m.in.: Komisja Łączności z Polakami za Granicą przy Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej, Komisja Emigracji i Polaków za Granicą przy Senacie Rzeczypospolitej Polskiej, Departament Konsularny i Polonii Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament Współpracy z Zagranicą Ministerstwa Edukacji Narodowej, Departament Współpracy z Zagranicą i Polonią Ministerstwa Kultury i Sztuki. Departament Współpracy z Zagranicą Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki. Podejmowane są próby tworzenia nowych oficjalnych form współpracy realizowanych poprzez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Fundację „Pomoc Polakom na Wschodzie”, Fundację „Pomoc Szkołom Polskim na Wschodzie”.

Ważne miejsce w zakresie opieki nad Polonią i Polakami za granicą wypełnia działalność Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”; od 1990 r. podejmuje i rozwija ono współpracę ze środowiskami polonijnymi, także w Estonii, dążąc do przybliżenia kraju przodków, który nierzadko znany jest Polonii ze wspomnień i opowiadań. Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” organizuje w kraju liczne imprezy kulturalne i sportowe, m.in. zjazdy Polonii, konferencje naukowe, festiwale kultury polskiej, warsztaty choreograficzne, plenery malarskie, spotkania z poezją, igrzyska młodzieży. Organizowane imprezy sprzyjają poznaniu polskiej kultury, tradycji, języka, umożliwiają integrację i współpracę z innymi organizacjami polonijnymi świata⁷. Przykładem takiego poznania i wzajemnego współdziałania są kontakty Związku Polaków w Estonii z Polonią szwedzką, która wspiera ZPE „Polonia”, m.in. w wydawaniu miesięcznika „Nasza Polonia”, wyposażeniu biblioteki w siedzibie Związku⁸.

Niemalą rolę w nauczaniu języka polskiego pełnią letnie szkoły organizowane w Lublinie, Krakowie, Toruniu, Łodzi, które są koordynowane i finansowane przez Stowarzyszenie. Młodzież polonijna uczy się w nich języka polskiego, historii i kultury kraju przodków nierzadko kontynuując naukę na polskich uczelniach. Stowarzyszenie corocznie organizuje w Polsce letni wypoczynek dla dzieci polonijnych.

⁷ I. Szirkowicz, *Współpraca Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” ze środowiskiem polskim w Estonii*, [w:] *Polacy w Estonii*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1998, s. 341–344.

⁸ „Nasza Polonia” 1999, nr 4.

Wspólne wakacje sprzyjają poznaniu kraju, ludzi języka, nawiązywaniu bezpośrednich kontaktów z rówieśnikami; corocznie takie wakacje spędza ok. 40 dzieci polskiego pochodzenia z Estonii⁹. Odbywają oni pielgrzymki do miejsc kultu religijnego, w których uczestniczą osoby w różnym wieku. Jej organizatorzy podkreślają, że jest to ważna forma kontaktu z krajem, zwłaszcza dla osób starszych, które głównie tworzą społeczność polską w Estonii¹⁰. Wyrazem tych kontaktów było m.in. zorganizowanie w sierpniu 1995 r. wyjazdu wycieczkowego do Warszawy, Częstochowy i Krakowa. W wycieczce uczestniczyły osoby, które po raz pierwszy były w Polsce; wśród nich niewiele osób posługiwało się językiem polskim. Pobyt tej grupy był starannie przygotowany, co dostarczyło uczestnikom wielu wzruszeń; wycieczka utrwaliła w ich pamięci wiare, że kraj ich przodków jest wielce gościnnie i urzekający. Organizowane są także pielgrzymki, m.in. do Ełku¹¹, Lichenia¹². W dniach od 24 marca do 4 kwietnia 2000 r. z okazji obchodów roku jubileuszowego odbyła się estońska pielgrzymka do Watykanu, z audiencją u Ojca Świętego; wśród pielgrzymów byli Estończycy, Polacy, Białorusini, Litwini, Łotysze, Rosjanie, Ukraińcy¹³. Stała się ona okazją do poznania polskiej grupy narodowościowej oraz wzajemnego zbliżenia społeczności katolickiej zamieszkałej w Estonii.

Współpraca Związku Polaków w Estonii ze Stowarzyszeniem „Wspólnota Polska” dotyczy różnorodnych aspektów organizacyjnych oraz doraźnych i długofalowych działań. Stowarzyszenie przekazuje środki finansowe, m.in. na utrzymanie siedziby Związku, jego oddziałów, szkółek sobotnio-niedzielnych, istniejących przy oddziałach i parafiach katolickich w Estonii. Stowarzyszenie wyposażyło te ośrodki w podręczniki do nauki języka polskiego, podręczniki do nauczania w szkołach podstawowych, publikacje literatury pięknej, słowniki, atlasy, mapy, kasety wideo z polskimi filmami. Przekazano też sprzęt techniczny, telewizory, anteny satelitarne, magnetowidy, magnetofony¹⁴. Niemalą pomoc udzieliła też Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”, przekazała ona Związkowi telewizor wraz z urządzeniami systemu satelitarnego¹⁵. Za pośrednictwem Stowarzyszenia do Polonii estońskiej dociera prasa polska, udzielana jest także pomoc socjalna w postaci zasiłków czy leczenia sanatoryjnego w Polsce.

W poznaniu kultury i tradycji kraju przodków ważną rolę pełnią zespoły folklorystyczne. Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” w celu przybliżenia folkloru wyposażyło oddziały Związku w albumy strojów oraz kasety wideo tańców ludowych z różnych regionów Polski. W 1997 r. po raz pierwszy w gronie słuchaczy Studium

⁹ Tamże, 1997, nr 9; 2001, nr 11.

¹⁰ Tamże, 1998, nr 11.

¹¹ Tamże, 1999, nr 7.

¹² Tamże, 1998, nr 11.

¹³ Tamże, 2000, nr 4.

¹⁴ Tamże, 1998, nr 3; „Głos” 1998, nr 22.

¹⁵ „Nasza Polonia” 1997, nr 9.

dla Instruktorów Zespołów Folklorystycznych w Lublinie uczestniczył przedstawiciel Polonii estońskiej.

Żywa jest także współpraca ZPE „Polonia” z regionalnymi oddziałami Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” w Koszalinie, Łomży, Poznaniu, Toruniu¹⁶. Zauważa się przy tym jej dużą efektywność w porównaniu do działań czynników odgórnych. Przejawem wzajemnego współdziałania jest, m.in. pomoc finansowa Polaków z Kohtla-Järve dla powodźian w Polsce udzielona w 1997 r. i 2001 r.; uczestnictwo w organizowanych imprezach, zlotach młodzieży, wzajemnych wizytach¹⁷.

W utrzymaniu więzi pomiędzy środowiskiem polonijnym a krajem ważną rolę pełnią dziennikarze mediów polonijnych. Od 1994 r. w środowisku polskim w Estonii kolportowany jest miesięcznik „Nasza Polonia”; od 2001 r. dostarczany jest kwartalnik „Polonia Estońska”, jednak po ukazaniu się pierwszego numeru ujawniły się krytyczne opinie; wskazywano brak potrzeby takiego działania¹⁸. Dostrzega się, że poprzez aktywną działalność publicystyczną zawierane są nowe więzi ułatwiające integrację polskiej społeczności w tym kraju. Dziennikarze polonijni z Estonii wyrażają zainteresowanie nawiązywaniem kontaktów ze środowiskiem polskim całego świata, sprzyja temu coroczne Światowe Forum Mediów Polonijnych, odbywające się w Tarnowie, Krakowie, Kielcach, Łodzi, Warszawie¹⁹. W tych działaniach wspomaga ich także Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”, która organizuje tzw. warsztaty dla dziennikarzy polskich na Wschodzie. Stają się one okazją do wymiany wzajemnych opinii i dokonań. Nierzadko podejmowane są nowe wyzwania zmierzające do bliskiej współpracy²⁰. Przejawem dążeń integracyjnych tego środowiska był zarejestrowany 4 września 2000 r. w Szwecji Związek Dziennikarzy Polskich na Wschodzie „Media Polskie – Wschód”. Zrzesza on największe redakcje mediów polskojęzycznych z Ukrainy („Gazeta Lwowska”, radio „Lwów”, „Biuletyn Organizacji Polskich na Ukrainie”), Białorusi („Głos znad Niemna”, „Ziemia Lidzka”), Litwy („Kurier Wileński”, „Nasza Gazeta”), Łotwy („Echo Rygi”, „Łatgalia”) i Estonii („Nasza Polonia”). Celem Związku jest integracja polskiej społeczności zamieszkałej w tych krajach. Planuje się utworzenie agencji informacyjnej, prowadzenie szkoleń dla jej członków. Podkreśla się przy tym, że środki na tę działalność będą pozyskiwane z własnej aktywności gospodarczej, od sponsorów oraz z licznych kontaktów ze środowiskami polskimi świata; niemałą pomoc dostarcza Kongres Polaków w Szwecji²¹.

Ważnym czynnikiem dla zbliżenia Polonii z Polską są postawy poszczególnych osób, rodzin i środowisk; zainteresowanie podtrzymywaniem świadomości polskie-

¹⁶ Tamże, 1999, nr 3, 10; 2001, nr 3.

¹⁷ Tamże, 2001, nr 9.

¹⁸ Tamże, 2001, nr 5.

¹⁹ Tamże, 1999, nr 9, 10; 2001, nr 9.

²⁰ Por. Tamże, 2000, nr 6.

²¹ Por. Tamże, nr 9; <http://media.wschod.tripod.com>

go pochodzenia, poznawaniem dziejów, kultury ojczyzny swych przodków. Istotne znaczenie ma kwestia zachowania i kultywowania języka polskiego²².

W kontaktach polsko-polonijnych, w tym dotyczących Estonii, drażliwą kwestię stanowią projekty tzw. ustaw polonijnych. Komisja Spraw Emigracji Senatu opracowała je jako próbę kompleksowego uregulowania stosunków państwa polskiego do osób, pozbawionych polskiej narodowości lub pochodzenia polskiego stale przebywających za granicą. Konieczność ustanowienia nowych praw o obywatelstwie i o repatriacji określiła Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Stwierdza się w niej, że obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie²³; podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej²⁴; osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe²⁵. Projekt tzw. Karty Polaka zmierza do zrównoważenia praw i zobowiązań państwa zaciągniętych wobec przywróconych do obywatelstwa polskiego osób różnych narodowości oraz wobec Polaków i osób narodowości polskiej lub pochodzenia polskiego, które nie z własnego wyboru i woli stale pozostają poza ojczyzną i nie mogą uzyskać obywatelstwa polskiego²⁶. Karta, która ma stanowić swoistą wizę narodowościową, ma być dokumentem wydawanym przez konsula, potwierdzającego przynależność do narodu polskiego byłych obywateli Rzeczypospolitej i ich potomków. Karta uprawniałaby m.in. do wielokrotnego przekraczania granicy Polski, nieograniczonego prawa pobytu, dostępu do szkół publicznych i opieki medycznej.

Polskie czynniki oficjalne podkreślają, że w stosunkach między Polską a Polonią ważną wartością jest pielęgnowanie, podtrzymywanie i zachowanie więzi całej diaspy polskiej z krajem przodków²⁷.

W środowisku polskim w Estonii powszechnie wyrażane są opinie, że przywrócenie lub nadanie polskiego obywatelstwa ma nierzadko charakter symboliczny, jest moralnym gestem, z którym nie są związane jakiegokolwiek roszczenia wobec władz Rzeczypospolitej. Polski paszport dla Polaków zamieszkałych w tym kraju stanowi wartość emocjonalną, a nie użyteczną. Zbliżeniu między Polonią i Polską sprzyja postęp naukowo-techniczny, np. Internet umożliwia nawiązywanie nowych kontaktów między stronami.

* * *

²² *Polacy w świecie. Polonia jako zjawisko społeczno-polityczne*, pod red. A. Kopruckowiaka, W. Kucharskiego, Lublin 1986, s. 205–206.

²³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art. 34, pkt 2.

²⁴ Tamże, art. 36.

²⁵ Tamże, art. 52, pkt. 5.

²⁶ A. Kaczyński, *Przywilej ojczyźniany*, „Rzeczpospolita” 1999, nr 19, s. 3.

²⁷ „Nasza Polonia” 2000, nr 11.

Ogólny ogląd współczesnych kontaktów Polonii estońskiej z Polską prowadzi do następujących spostrzeżeń:

1. Przemiany społeczno-polityczne lat dziewięćdziesiątych zachodzące w Europie Środkowej i Wschodniej ujawniły nowe kierunki działań społeczno-kulturalnych, zarówno wśród społeczności polskiej zamieszkującej na terytorium Estonii, jak i polskich czynników oficjalnych;
2. Ważne miejsce w zakresie opieki nad Polonią i Polakami za granicą wypełnia działalność Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”;
3. Społeczność polska zamieszkująca w Estonii nie pragnie uświadomienia narodowego;
4. W utrzymaniu więzi pomiędzy środowiskiem polonijnym a krajem ważną rolę pełnią dziennikarze mediów polonijnych;
5. Ważnym czynnikiem dla zbliżenia Polonii z Polską są postawy poszczególnych osób, rodzin i środowisk.